

TÁRSADALOM ÉS HONVÉDELEM

*A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem tudományos kiadványa
XIV. évfolyam 1-2. szám*

2010

FÜLEKY ANDRÁS

A BUDŌ¹ ÉS A HAGYOMÁNY SZEREPE JAPÁN MILITARISTA POLITIKÁJÁBAN

Bevezetés

A csendes-óceáni háború jellegéről és Japán szerepéről még a háború végén is többek között az alábbi ideológiai értékelés hangzott el: „Nagy Kelet-Ázsia népei és a több ezer éves ősi civilizációjukat követő igazságos császári vezetés ütközik itt össze Európa és Amerika országainak világuralmi törekvéseivel. Döntő küzdelem zajlik a Kelet-Ázsia népeit vezető japán birodalom és Európa, valamint Amerika vezető ereje, az angolszászok közt. Ez az utolsó harc a világ civilizációjának igazságos, császári vezetés alatt álló egyesítéséért. Ez a háború nem az elkövetkező öt-tíz évben dől el, ez hosszú harc a két tábor között, amelybe minden erejüket bevetik, és száz évig is eltarthat. Senki se essen kétségbe, mert elvesztettünk egy ötéves háborút. Az első világháborúban szétzúzott Németország húsz év alatt újjászületett. Bár most is vereséget szenvedett, ereje megrengette a világot. Ha Yamato² népének jellemzőit megőrizzük úgy, mint a császári ház iránti odaadás, a nyugalom és buzgalom, nem lesz nehéz a japán államhatalmat talpra állítani. Kötelesek vagyunk ezt minél előbb föltámasztani, és véget vetni Európa és Amerika világuralmának, és megmenteni az emberiséget. Tudjuk, hogy Japánban is sokan kétségbeestek a bukás után, és őszintén szólva arról beszélnek, hogy meg kell dönteni a császárságot. Köztársaságot akarnak, mint amilyen Európában és Amerikában van. Ha valaki a győztes előtt csóválja farkát, megvetendő és alacsonyrendű emberi tulajdonságról tesz bizonyosságot.”³

Tekintsük át a történelem tükrében azt az ideológiai hátteret, amely olyan eredményesen táplálta a japán emberek számára a hitet a császárságban, a győzelemben, és önmaguk mindenható voltában.

¹ A japán kifejezések leírására a cikkben a nemzetközileg használt Hepburn-féle átírást alkalmaztam, és a szótöveget dőlt betűvel jelöltem. Néhány japán szó, kifejezés, a magyar nyelvben már meghonosodott, ezért ezeket külön nem jelöltem. Budō – japán szó, fogalomkör, melynek jelentése: követni a harcok hagyományát az élet és a halál mindennapokban megélt valóságából, s ebből eredően a mozgás kultúráján keresztül a személyiség fejlesztését, kiteljesítését tekinti fő céljának. A budō a harcművészettel kapcsolatosan mindazt a szellemi és gyakorlati örökséget kifejezi, ami a japán közép- és Edo-kori időszakból származik.

² Yamato – Japán ősi elnevezése

³ Shimoda Seiji: A japán katona. Bp.: Kozmosz Könyvek, 1982. p.178.

Történelmi előzmények

A bushik⁴ társadalmi rendje a 8. században kezdett kialakulni Japánban, de csak később, a 10. századra erősödött meg befolyásuk, kulturális és vallási értelemben egyaránt. Történelmi szerepük értéke máig megfellebbezhetetlen. Maga a szó a saburau igében keresendő, ami azt jelenti: egy urat, mestert szolgálni. A bushik rendjét politikailag Japánban még ma is tisztelik.

Korabeli kitüntetett szerepükre utal, hogy a közemberektől feltétlen engedelmességet követeltek meg. Ha azok bushival találkoztak, szemüket a földre szegezve mélyen meg kellett hajolniuk. A bushi elvileg rendelkezett a közemberek életével és halálával, joga volt akárkit helyben és azonnal kivégeztetni, ha úgy vélte, hogy tiszteletlenül vagy sértően viselkedett. Az életet elvetni és meghalni könnyű, nem tenni különbséget élet és halál között azonban nehéz – tanították, s ez jól jellemezte gondolkodásukat. Az általunk harakirinek nevezett rituális japán öngyilkosság sokáig gyakorlat volt, és néha a pedagógia eszköze. Oda Nobugana⁵ mestere is harakirit hajtott végre, így próbálta meggyőzni tanítványát, hogy faragjon le erőszakos viselkedéséből.

A katona ne féljen attól, hogy megsebesül; többet ér emelt fővel veszíteni, mint csalással győzni. Továbbá: a tisztességes vereség nem szégyen. Az ilyenfajta magatartás és gondolkodásmód a japán ember szellemiségének gyökerét képező bushi-, vagy szamuráj erkölcsből származik.

A Kamakura-korszakban, az 1192-től 1333-ig tartó első szamuráj politikai uralmi korszak idején, a harcosok a budōt mint tsuwamono-no-michit⁶ tartották fontosnak. Ebben a tisztesség megőrzése, a becsület és a hit, éppoly követendő volt számukra, mint a szégyen elkerülésének elve, de nagyra értékelték a „kevés beszéddel sokat cselekedj” elvet, valamint a becsülethez való ragaszkodást. Az újkorban a bushik korábbi harcos jellegű szerepe csökkent, és inkább uralkodó osztályként betöltött szerepük erősödött. Eszerint a harcos lovag útját, az ún. shidōt a konfuciánus etikán alapuló ún. jin rin no michi, az emberi kötelesség útjaként kell követni a világon.

Ezen út-eszmény olyan cselekvési irányelveket, gyakorlati etikai követelményeket tartalmaz, amelyek megmutatják, hogyan kell becsületben élnie és meghalnia egy bushinak. Valójában ez nem más, mint a budō alapját képező szellemiség, mely az út követői számára tárul fel. Ilyen a bátor, elszánt és eltökélt magatartás, a büszke és öntudatos viselkedés az élet folyamán és a halállal való

⁴ Bushi – a középkori Japán vezető társadalmi rétege, katonai elit, jelentése: harcos

⁵ Oda Nobunaga (1534-1582) – főnemes a japán történelemben Sengoku-jidainak nevezett háborús időszakából

⁶ Tsuwamono-no-michi – a harcos lovag útja

szembenezés. Amikor az Edo-korszakban (1603–1868) beköszöntött a béke, akkor a budōnak csökkent a valóságos harci értéke. Ezzel szemben inkább maga a technika kidolgozása került a figyelem középpontjába, és a bushik olyan szellemi értékeket testesítettek meg, mint a halálra való lelki felkészülés, nevük és becsületük örökül hagyása és a szégyen elkerülése. Más szóval: a bushi útját a budō technikáinak minőségében követelték meg, keresték és fejezték ki.⁷

A Meiji-restauráció (1868) átfogóan modernizálta az országot, amelyben hosszú ideig tartott a középkor, s visszaállította a közel ezer évig háttérbe szorult császárságot. Japán ekkor mintha egy időre hűtlenné vált volna mindazon örökséghez, amit az Edo-kor jelentett, s visszatért egy korábbi hagyományhoz, ahol az uralkodó és az istenség, a hazaszeretet és a vallás egyazon fogalmat jelölt, s a tudathoz, hogy japán kiválasztott népe az Istennek. Mindemellett drámai gyorsasággal hatotta át az európai életforma az emberek mindennapjait.

Egy 1876-ban kelt császári rendelet, a katonai szolgálatot teljesítőket kivéve, minden japán polgár számára megtiltotta a kardviselést (Haitōrei). Ez formálisan is pontot tett Japánban egy történelmi korszak végére, ugyanis ezzel a lépéssel — a társadalmi osztályok 1871-es eltörlése után — a néhai bushi réteg osztályelkülönülésének legfontosabb szimbóluma is a múlt homályába vészett.

A bushik kardja nemcsak tárgy volt, hanem gazdájuk szellemi megszemélyesítője, nemcsak a védelem és a támadás eszköze, hanem az élet tisztességes befejezésének lehetősége. Általános elképzelés szerint a kardkovács a saját személyisége egy darabját is belefoglalta a kardba, s komolyan imádkoztak a kovácsok a munka elkezdése előtt. Maga a Go rin no sho⁸, Miyamoto Musashi (1584-1645) híres kardvívó könyvében a kard használatának nemcsak fizikai, de lelki, szellemi részére is kitért. Szerinte a szellemi edzettség legalább olyan fontos, mint a fizikai felkészültség és a gyakorlatok eredményeként kialakul egyfajta hatodik érzék. A kardvívás az étellel és halállal való találkozás művészete.

A kard útja úgy, mint a legtöbb régi harci rendszer majdnem feledésbe merült. Ehhez hozzájárult a Meiji-kor modernizációja és nyugatiasodása is. A budō a Meiji-korba lépve a valaha volt, de már nem létező harcos osztály szimbóluma lett. Ez annak a tükrében is jelentős változás volt, hogy ekkor a társadalom hat százalékát a bushik társadalmi osztálya tette ki. Egyfajta odatartozás-jellege volt, melyet később mind szélesebb társadalmi réteg számára próbáltak megadni, hogy fegyelemre tanítson.

A legfontosabb feladat ekkor Japán gazdasági és katonai potenciáljának megteremtése volt, mert csak ettől remélhette az ország, hogy a nyugati hatalmak, mint egyenrangú partnert befogadják maguk közé. A kérdés a korabeli vezetők

⁷ KIYOKAZU Maebayashi: Technika lélek és test a budō kultúrában. In. Budo Kulturális Fórum konferencia kiadvány, 2002. pp. 6-7.

⁸ Go rin no sho – Az öt elem könyve, Miyamoto Musashinak tulajdonított mű (1645)

számára az volt, hogyan lehet elérni ezt a célt minél rövidebb időn belül. A monarchia restaurációját a régi feudális tartományok megszüntetése és az ország prefektúrákra osztása is kísérte. Ekkor mindenki magáévá tette a jelszót: „Gazdagítsátok a birodalmat, és erősítsétek a katonaságot!” A nyugati technológia bevezetése semmiképpen sem jelentette azonban a nyugati értékrend behozatalát, és ez Japánban mind a mai napig így van. A Meiji-restaurációval felébredt egyfajta misztikus nacionalizmus is, ami Japánt hatalmas istenségeinek oltalma alatt álló, legyőzhetetlen országnak tekinti.

Az 1880-as évek elejére, túl egy súlyos belső lázadáson, és annak költséges vérbefojtásán (Satsuma-lázadás⁹), az ország alkotmányának hivatalos elfogadásával kialakult az első alkotmányos monarchián alapuló politikai intézményrendszer, amely gyökeres változást hozott az ország irányításában is. Míg az Edo-korszakban a császár csak közvetve irányította az országot, a shōgun¹⁰ és a társadalmi eliten át (udvari arisztokrácia, nagybirtokosok, magas rangú katonák), de ténylegesen a shōgun kormányzat uralkodott, addig Meiji idején a császári hatalmat újra megerősítették, és maga a császár volt a közvetlen irányítója az öregek tanácsának, a titkos államtanácsnak, az udvartartási minisztériumnak, a császári hadseregnek és a haditengerészetnek valamint az egész államigazgatásnak. Az alkotmány szerint a japán császár — mintegy intézményesítve — egyidejűleg testesítette meg a japán nemzettest eredetét és egységességét, valamint a császár volt maga az állam is. A hadsereg közvetlenül a császár fennhatósága alá tartozott. A huszadik század harmincas éveitől ez tette elsősorban lehetővé a hadsereg „ellenőrizhetetlen” akcióinak többségét.¹¹

Röviden meg kell ismerkednünk japán 124. császárával, akinek alakja direkt és indirekt módon is jelentős szerepet töltött be a tárgyalt korszak formálásában. Nyilvánvaló volt, hogy Hirohitora nagyapja gyakorolta a legnagyobb hatást. Mélységes tisztelettel viseltetett iránta, ami érthető is volt, hiszen Japán, Meiji császár alatt, mintegy varázsütésre legyőzte évszázados mozdulatlanságát és a világpolitika színpadára lépett. Hirohito apja, Taishō rövid uralkodása alatt szintén apja, Meiji bűvkörében volt, és sokszor túlzásokba eső módon utánozta is. Ehhez hozzájárult az a sajnálatos tény, hogy Taishō gyenge elmeállapota uralkodása során mind inkább megmutatkozott.

A császári udvarban, tudván Taishō már-már kétségbeejtő elmeállapotát, az elsőszülött Hirohitot felkészítették a feladatra, hogy egy napon majd elfoglalja a

⁹ Satsuma-lázadás (1876–77) – a Meiji idején végbemenő társadalmi változások ellen fellázadtak a régi rend hívei

¹⁰ Shōgun – katonai rang a középkori Japánban, tulajdonképpen a hadsereg és ezáltal az akkori adminisztráció első embere

¹¹ Ferber Katalin: A japán gazdasági és társadalmi modernizáció kérdéséhez. Bp.: Japanológiai körkép, ELTE Eötvös Kiadó, 2007. pp.366-371.

császári trónt. A fiatal régensherceg stratégiai tanulmányokat folytatott, és katonai nevelésben részesült.¹² Nevelését Kido Takamasára bízták, aki egy szamuráj fia volt, s 10 évet töltött Amerikában, ami élete végéig táplálta a nyugati szokásokkal szembeni ellenérzését. Valószínű Kido vetette meg az alapját Hirohito meggyőzésének, miszerint a japán nemzet minden másnál magasabb rendű. Kido részben osztotta még a dinasztia 121. császáranak, Komei Tennōnak¹³ (1847–1868) addigra rég elavulttá vált nézeteit, aki visszariadt a más népekkel való érintkezéstől, és elrendelte, hogy az Isei-szentélyben mutassanak be áldozatot, és imádkozzanak a „szörös félállatok elpusztításáért”.

1908-ban Hirohito a Gakushin iskolában, a nemesek tanintézetében ismét összetalálkozott a múlttal. Az iskola igazgatója, a félelmetes kinézetű Nogi Mareszuke, aki a szamurájok totális harci szellemében élt és halt is meg. (16 évesen vívás közben fél szemére megvakult, míg az 1877-es felkelésben lába és karja nyomorodott meg). Nogi is mélyen megvetette a nyitást Nyugat felé, ami elpuhítja az embert. Nogy Hirohitot korlátozott fizikai képességei miatt nem csak a tanulásra, hanem fizikai állóképességének fejlesztésére is ösztönözte. Összességében azonban nem látta alkalmasnak arra, hogy elfoglalja az Istencsászár trónját. Nogi tábornok Meiji halála másnapján hazament feleségével és seppukuval¹⁴, s befejezte be földi életét. Hirohito nevelése tovább folytatódott, nevelői állandóan politikával traktálták, sokszor igen hamis képet kialakítva a trónörökösben Japánnak a világban betöltött szerepéről.

1921-re Japán egyre figyelemreméltóbbá váló gazdasági és katonai hatalom lett, és Taishō gyengeelméjűsége ellenére is a japánok nagy része mélyen hitt a császárság intézményében, és az ország küldetésében. Hirohitot műveltsége, nyelvismerete és 1921-es hosszú európai útja ellenére otthon hamarosan újra baráti körének sovíniszta sugalmazásai befolyásolták.

Az időszak nagyzási hóborttól elvakult gondolkodásmódját jól jellemzik a Harci kiáltás című képes folyóirat egy 1920-as, és az oszakai Taishō nichinichi shinbun 1921. december 21-ei számából az alábbi cikkek: *„A japán nép legyen a forgószél, amely felszabadítja az ellenséget. A japán nemzetet a gondviselés arra választotta ki, hogy befejezze a világforradalmat. Ennek az eszmének a megvalósítása és Japán katonai szervezete a szellemek műve, Hisszük, hogy feladatunk nem ér véget a japán reformmal, vagy forradalommal, de népünk megújításával kell kezdenünk, mert bizunk abban, hogy Japán küldetése a világmindenség felszabadítása...A nép és az istenek csak arra törekszenek, hogy megvalósítsák a legnagyobbat minden feladatok közt: a világ egyesítését a császár uralma alatt.”*

¹² Kirchmann, Hans: Hirohito, a Tennō „Japán utolsó császára”. Bp.: Gondolat, 1990. pp.23-27.

¹³ Tennō – a japán császár kínai mintát tükröző elnevezése: „az ég ura”. 1945 előtt a japán császárokat isteni származásúnak tekintették.

¹⁴ Seppuku – a bushik rituális öngyilkossága, amely a szégyentől való megtisztulást szolgálja.

Nem a politikai fanatizmus volt azonban az egyetlen tényező, amely a szigetország figyelmét a világ egy részének meghódítására irányította. A különböző nemesi és katonai klikkek hatalmi harca, a konszernek mohó vágya a szomszédos területekre, és különösen Kína nyersanyagkészleteinek kizsákmányolására, kísérlet volt arra, hogy Japán behatolhasson a nagyhatalmak által már régóta felosztott gazdasági szférákba. Mindezen mozzanatok a háborút megelőző évek nyugtalanságának mozgatórugói voltak.

1923. szeptember 1-én volt a nagy kantói földrengés, melynek következtében pusztító tűzvész Tokió kétharmadát felemésztette. A katonai vezetés abszurd módon a koreaiakat és a szocialistákat tette felelőssé, és ennek fényében véres leszámolásokba kezdett.¹⁵

Birodalmi álmok és tettek

Hirohito, 1928. november 10-i megkoronázásakor megfogadta, hogy elősegíti a világbékét, és gyarapítani akarja a nemzet jólétét, de a hatalomvágy is kicsendült beszédéből. Még ez évben megtartották az első általános választásokat az 1925-ös új választójogi törvény alapján, férfiak részvételével. A meghatározó eseményt a kormány nem helyeselte, de már a dátum ki lett hirdetve, s bár Suzuki Kisaburo belügyminiszter éles kirohanásokat intézett a demokrácia eme intézménye ellen — kijelentve, hogy a demokrácia szemben áll minden japán alapelvvel — a választások konzervatív győzelemmel lezárultak. Ezek után a kormány szigorú rendszabályokat és sorozatos letartóztatásokat fogantatosított az állam vélt vagy valós ellenségeivel, vagyis a kommunista és pacifista nézeteket vallókkal szemben.

A hadsereg és a tengerészet tisztjeiből álló csoport már 1932 májusában puccsal próbálta felrázni Japánt, és a válság előidézésével történelmi fordulatot akart előidézni. A miniszterelnök meggyilkolása és néhány fontosabb kormányzati központ elfoglalása ellenére a felkelőket rövid idő alatt elfogták, és bíróság elé állították. A kívánt hatás azonban mégis megvolt, ugyanis a társadalom széles körben olyan hazafiaknak tekintette őket, akik szembe mertek szegülni az álságos és minden erkölcsi alapot nélkülöző parlamenti rendszerrel. Az 1932-es események valójában 1936. február 26-ára értek be igazán, amikor is hajnalban két teherautó és egy személygépkocsi hajtott Nagata-choba, a kormányzati negyedbe. A belőlük kiszálló katonák a minisztériumok, az országház, a rendőrfőkapitányság és a miniszterelnök rezidenciájának elfoglalásával államcsínyt kíséreltek meg. Így kívánták reálpolitikára váltani a császár állítólagos égi küldetését, és megbüntetni mindazokat, akik szembeszegülnek a „megvilágosodott

¹⁵ Kirchmann, Hans: Hirohito, a Tennó „Japán utolsó császára”. Bp.: Gondolat, 1990. pp.35-45.

béke” kifejlődésével. Azt az egyre szilárduló meggyőződést, miszerint a katonák „a tiszta tan végrehajtóinak” tekintették magukat, a különböző titkos szövetségek érlelték. Ezek a szövetségek, mint amilyen például a Mennyei Kard Pártja, a Vértestvériség, a Jinmu-szövetség¹⁶, vagy a Cseresznye-szövetség volt, a felesleges, üres parlamenti beszédek és a nemzetközi érdekérvényesítés gyengesége helyett a határozott tettekért lelkesedtek. A lázadás vezetői meg akartak büntetni mindenkit, aki tétlenséggel, vagy helytelen politikával hozzájárult a császár presztízsének csökkenéséhez. Magas rangú katonai és állami vezetők estek áldozatul, és polgárháborús helyzet alakult ki, mivel a lojális kormánycsapatokban is elharapózott a bizonytalanság.

Hirohito életében először ekkor avatkozott be közvetlenül a napi politikába. Megparancsolta, hogy a katonák vonuljanak vissza állomáshelyükre. Megfenyegette a lázadókat, hogy minden további ellenállás a „legfőbb parancsnok” elleni kihívással volna egyenlő, nem volna más választásuk, mint hogy árulóvá váljanak. Ezt a bélyeget örökre kellene viselniük. Ezek után egyetlen puskalövés sem csattant el (!) és a lázadók végül megadták magukat.¹⁷ Ekkor kezdődött igazán a militarista politika térhódítása, és a propaganda gépezete sorra gyártotta az ideológiai műveket. S bár Japán a Meiji-restauráció óta rengeteget vett át Európa kultúrájából, mind a technikai civilizáció, az életforma, a szokások, vagy a világfelfogás terén, a militarista Japán útja ezzel szemben minden vonatkozásban visszatérést jelentett az ősi formákhoz, a régi hagyományokhoz. A belpolitikában visszatért az ország a tekintélyállamhoz, míg a külpolitikában elfordult az európai politikától és egy önálló kelet-ázsiai szövetségesi rendszer kialakításához kezdett.¹⁸

A nevelésügyi minisztérium 1937. május 31-i, *A császári Japán alapjellege* című tanítási útmutatója leszögezi, hogy Nippon¹⁹ fő feladata egy olyan expanziós politika, amelyet a „Nagy Kelet-Ázsiai Jóléti Szféra” jegyében valósítanak meg, s irányvonala a következő: „Ezt a művet azért hoztuk nyilvánosságra, hogy megvilágítsuk országunk eredetét, bemutassuk őseink nagyszerű szellemét, tudatosítsuk államformánk lényegét, amely történelmünkben testesül meg. Széltében-hosszában akarjuk hirdetni ezt az eszmét, hogy felkeltsük népünk öntudatát, és erősítsük törekvéseit.”

A tengelyhatalmak erősödésében jelentős lépés történt 1940. szeptember 27-én, amikor is a szövetség kiegészült egy feltörekvő távol-keleti birodalommal, Japánnal. 1941-ben egy tanulmányt közöltek a német hadsereg legfelsőbb parancsnokságán, amely kifejezte, hogy milyen rátermett harci szövetségesre

¹⁶ Jinmu – az elnevezés a Jinmu-dinasztia első sászárára utal (i. e. 660)

¹⁷ Kirchmann, Hans: Hirohito, a Tennó „Japán utolsó császára”. Bp.: Gondolat, 1990. pp.58-60.

¹⁸ Mezey István: Az igazi Japán. Bp.: Magyar Nippon Társaság, 1939. p.51.

¹⁹ Nippon – Japánt alkotó írásjegyek olvasata (ua. Nihon)

talált Németország Japánban: „A japán nép katonás szellemben nevelkedett. A bűsidō — a harcok útja — évszázadok óta a japán nemzeti erkölcs fő célja. A japán hadsereg a Meiji-korban történt újjászervezése óta csak győztes háborúkat viselt. A legújabb korban, a Kína elleni háborúban bebizonyította képességeit. A japán tisztikart lángoló nemzeti tudat és magas áldozatkészség hatja át. Ennek a magatartásnak felel meg, s kiváltképp a hadsereg tisztikarában kiemelkedő felelősségtudat a japán politikaért, amely erről az oldalról a gyakran a legaktívabb értelemben befolyásoltatott.” Friedrich Sieburg, *Die stählerne Blumen* Az acélvirág című könyvében így ír a japán lélekről: „Ez az isteni létből táplálkozó hit sehol sem tér át gyorsabban a tettek mezejére, mint a japán hadseregben. A japán tiszt számunkra elképzelhetetlen érzelmi kitörésekre képes. Mivel életét szigorú, sőt merev szabályok korlátozzák, ahol magánjellegű kedélyhullámzásoknak nincs helye, a robbanásokat ott biztosítja a maga számára, ahol kitörhetnek: a császár iránti imádatban és Japán isteni küldetésébe vetett hitben.” Azt, hogy az érzelmi kitörések hogyan festettek a háború gyakorlatában, azt a világ hamarosan megismerhette, amikor Japán hadba vonult Kína ellen.

Az 1937. július 7-én, a történelemben Marco Polo incidens néven ismert esemény után a japán vezetés immár legálisnak tekintette a Kína ellen indított háborút. Nem lehet szó nélkül hagyni azonban azokat a szörnyű tetteket, amelyeket a japán csapatok végeztek Nanking²⁰ város bevétele után a kínai foglyokkal, a civil lakossággal, idősökkel, gyerekekkel. Nem voltak tekintettel a város védelmi övezetében lévő külföldiekre, diplomatákra, misszionáriusokra sem.²¹ A városban rekedt mintegy félmillió lakosság és civil ruhába öltözött katona közel felének másfél hónapig tartó módszeres megalázásáról és leöléséről a tokiói Sugamo börtönben, a háború után a bűnösök úgy nyilatkoztak, hogy ők azt hitték, a császár ellensége biztosan rossz, tehát minél brutálisabban bánnak a foglyaikkal, annál hűségesebbek a császárhoz.²²

Megkezdődött a császári japán hadsereg hódító hadjárata, amelynek során a Fülöp-szigetek, Thaiföld, Indonézia és Szingapúr anektálása következett.

Visszatekintve, az első világháború befejezése után a japán politikában is előtérbe került, hogy Ázsia az ázsiaiaké, s belpolitikai vonatkozásban is szinte észrevétlenül tolódik el az úgynevezett európai alkotmány a régi tekintélyállam felé. Ugyanaz a Japán, amely nem sokkal ezelőtt még szinte kritika nélkül vette át az európai civilizációt, csakhamar rájött ennek hiányaira és hibáira, s az európai népek fogyatékoságainak felismerése megerősítette nemzeti öntudatát.

²⁰ Nanking – Nagyváros Kína déli részén. Korábban többször volt Kína fővárosa és a négy nagy történelmi főváros közé sorolják, kulturális és történelmi szerepe kiemelkedő.

²¹ Kirchmann, Hans: Hirohito, a Tennō „Japán utolsó császára”. Bp.: Gondolat, 1990. pp.61-68.

²² Buruma, Ian: A modern Japán. Bp.: Európa Könyvkiadó, 2006. p.107.

A korábbi, Kína-központú ázsiai civilizációs világrend helyébe Japán különleges, fajilag felsőbbrendűnek képzelt, ázsiai küldetésű koncepciója lépett, s a modernizációs törekvések összekapcsolódtak az Ázsián belüli gyarmatosítással. Így csakhamar új, lángoló nacionalizmus kezdett uralkodni, amely nem európai jellegű. Alapját a tekintélytiszteletnek abban az ezeréves hagyományában kell keresnünk, amely a japán gyermeknek a szüleihez, a szolgának az urához, illetve a beosztottnak a vezetőjéhez való viszonyát ma is leginkább jellemzi.

A 19. század fordulójára a vezető elit már felismerte, hogy a nemzeti sajátosságok megőrzését, a nyugati intézmények és technológia gyors átvételével ötvözve, egy sajátos japán út bontakozik ki. Azonban Japánban a két legnagyobb kérdés már ekkor is a túlnépesedés és a természeti kincsek hiánya volt. A túlnépesedés siettetette az iparosodási folyamatot, majd a termelés fokozódását, ám mind inkább hátráltatta a nyersanyagok beszerzésének nehézsége. Kézenfekvő megoldásnak mutatkozott a problémák megoldására új területek meghódítása.²³

Ezzel összhangban a Meiji-kormányzat egyik alapvető feladata a nemzettudat kialakítása volt, ugyanis a korábbi évszázadokban nem volt sem földrajzi, sem gazdasági integráció az egyes földbirtokosi területek között. A nemzettudat legfontosabb eleme a császárság intézménye, valamint az ezzel fémjelzett nemzetest (kokutai) fogalma lett. Ugyanakkor a hagyományok a modern intézményekbe beépítve éltek tovább, így Japán egyszerre volt új, és nagyon régi. Japán alapvető szándéka az volt, hogy Kelet-Ázsia leendő vezetőjeként kiszorítsa az Egyesült Államokat és a nyugat-európai hatalmakat, s az ázsiai országok fölötti befolyást megszerezze. A japánok expanziós politikájuk agresszivitástól mentes voltát azzal magyarázták, hogy ők valójában a „fehérek” helyett kívánnak a gazdák lenni, s közben befolyásuk alá vonni Kínát, Burmát, Malájföldet, Holland-Indiát, Indiát és a Fülöp-szigeteket, mint ahogy ezt már Mandzsúriával meg is tették. Úgy vélték, hogy egy állam fejlődéséhez, erősödéséhez gyarmatok kellenek. Eddig a fehérek, elsősorban az angolszászok uralták Ázsiát és az egész világot. Az ő kiszorításuk e térségből miért törvénytelen? — vélték

Mindezek ellenére a Hirohito és Sugiyama Hajime vezérkari főnök között 1941. szeptember 6-án folytatott, hitelesen fennmaradt párbeszéd azt bizonyítja, hogy a császár habozott, hogy Japán számára politikailag egyedüli eszköznek tekinthető-e a háború. Mégis a támadás mellett döntöttek.

1941. december 8-án a japán légierő hadüzenet nélkül, meglepetésszerűen megtámadta a Hawaii-szigeteken fekvő amerikai haditengerészeti támaszpontot,

²³ Mezey István: Az igazi Japán. Bp.: Magyar Nippon Társaság, 1939. pp.41-42.

Pearl Harbort. Ezzel a mozzanattal Japán a fasiszta hatalmak oldalán békacsatlódott a második világháborúba, s megkezdte korábbi hódításai kiterjesztését a csendes-óceáni medencére és Délkelet-Ázsiára. Viszonylag rövid idő alatt a japán haderő uralma alá vonta egész Indokinát, Malájföldet, a Fülöp-szigeteket, Indonéziát. 1942 vége felé már fenyegetően lépett fel India, Ausztrália és Új-Zéland térségében is. Ezek a hódítások a féktelenül terjeszkedni vágyó japán katonai uralom által régebben megfogalmazott „nyolc tűzhely egy fedél alatt” jelszó jegyében folytak, és valamennyi ázsiai nép egyesítését tűzték ki céljául egy Japán vezette birodalomban, létrehozva a „közös felvirágzás nagy kelet-ázsiai övezetét” — ahogyan propagandisztikusan megfogalmazták. 1895 és 1945 között e cél elérése érdekében a japánok 37 hódító háborút vívtak, emberek millióinak értelmetlen halálát okozva, abban a meggyőződésben, hogy Isten kiválasztott népeként szent küldetést teljesítenek, amikor a tennő hatalmát kiterjesztik más népekre is.

A csendes-óceáni térségben hadifogságba esett japán katonák halálon is túl mutató elszántságát jól jellemzi az amerikaiak által repatriált foglyok ezreinek viselkedése, akiknek a szívét — a kegyetlen háborút túlélve — a hazatérés öröme helyett olyan gondolatok béklyói kötötték meg, mint hogy milyen lesz a fogadtatás pillanata, s a japán társadalom, a hadsereg, és a hadbírótság ítélete felettük. A társadalom előtti szégyen, a becstelenségtől való félelem volt a foglyok közös „betegsége”. Vezérelv volt a katonák között: „Jobb a halál, mint a fogság gyalázata!” Egy japán katona így emlékezik fogságba esésekor gondolataira: „*A genfi konvencióról nem hallottam, de tudtam, a foglyok jegyzékét megküldik a japán hatóságoknak. Nem akartam ezen a jegyzéken szerepelni. Nincs jogom az élethez — fogságba estem!*”²⁴ Mindezen belső vívódást növelte a hadifoglyok körében, hogy a táborban hozzájutottak helyi újságokhoz. Ott címlapfotókon közölték az örömhírt, hogy német hadifogságból hazatért ausztrál hadifoglyokat győztesként ünnepelnek, és családtagjaik fogadják őket a kikötőben. A japán foglyok nem értették ezt a társadalmi viselkedést.

A hagyomány

A hadifogoly katonák szorongása, félelme könnyebben megérthető, ha megismerjük azt a középkori Japánban kialakult sajátos eszmerendszert, amely évszázadokon át a japán emberek tudatát vezérelte a mindenkori hatalom iránti feltétlen engedelmességre, a tennő iránt vállalt halál dicsőségére és arra a tudatra, hogy ők felsőbbrendűek a többi népnél. Ezt a különös ideológiát számos

²⁴ Shimoda Seiji: A japán katona. Bp.: Kozmosz Könyvek, 1982. p.97.

tényező alkotta, amelyek együttesen jellemezték a kor társadalmának gondolkodását, az emberek életvitelét és hivatástudatát, s amely szabályozta az állam rendjét, működését.

A konfuciánus filozófia, erkölcsan Kelet-Ázsia politikai és társadalmi rendszereit formálta, s Japánban államfilozófiává emelkedett. Konfucius²⁵ mind az egyéni, mind a társadalmi stabilitáshoz vezető utat az általa rendszerbe foglalt erkölcsi ajánlásokban látta. Tanításainak középpontjában az állt, hogy az egyén és a fennálló politikai rendszer között kizárólag alá- és fölérendeltségi viszony van. Az uralkodó viszonya az alattvalókhöz pontosan megfelelt a családfő és a családtagok közötti viszonyoknak, melyben a családfő döntései megfellebbezhetetlenek. Ezért is kapott a császári intézményrendszer a jogilag kodifikált szerepnél lényegesen fontosabb funkciót a modernizációval. A császár intézményesítette a családállam fogalmát, s ezzel a japán társadalom minden egyes tagja elsősorban a császár számára teljesítette kötelezettségeit. Az emberek egymás közötti viszonyának legfontosabb szabályai az alá- és fölérendeltség, a hűség, valamint az egyéni haszonra való törekvés elutasítása. Japánban az erre való törekvés már önmagában súlyos erkölcsi vétségnek minősült. A konfuciánus világkép japán változatának legfontosabb eleme az volt, hogy a társadalom tagjait foglalkozás szerint kasztokra osztotta, így minden egyes ember pozíciója a közösség fennmaradásához és gyarapodásához történő hozzájárulása alapján került megítélésre. Az újkori japán konfuciánus értékrend szerint a katonák álltak a hierarchia csúcsán.²⁶

Az értékrendi összetevők két legfontosabb eleme a következő: a Japán államvallásának tekintett shintō²⁷, ami az ősök tiszteletének kifinomult formája, valamint a bushik közép- és Edo-kori erkölcsi, fizikai és kulturális feladatait rendszerbe összefoglaló bushidō tanításai. A shintō történetéről szóló művében Kiyohara Sadao 1935-ben így ír:

„A császárt nem csak a japánoknak kell imádniok, ő nemcsak a japánok császára. A császár Japán fölött uralkodik, de az egész emberiség császára. A világmindenség felett uralkodik, a legfelsőbb istenekkel együtt. Ezért Japán nemcsak Japán számára létezik, hanem az egész világ számára, és mint a

²⁵ Konfucius (i.e.551-479) – kínai filozófus. Elsőként hozott létre egy olyan eszmerendszert, amely a kínai gondolkodás alapelemeit foglalta egységbe. Gyakran vallásalapítónak tüntetik fel, de ez tévedés. Alapjában véve világi gondolkodó volt, az egyéni és a politikai erkölcsösség és magatartás érdekelte. Filozófiája több, mint 2000 éven keresztül áthatott a kínai életet és kultúrát.

²⁶ Ferber Katalin: A japán gazdasági és társadalmi modernizáció kérdéséhez. Bp.: Japanológiai körkép, ELTE Eötvös Kiadó, 2007. pp.356-370.

²⁷ Shintō – Japán őshonos vallása, jelentése: az istenek útja, ezt jelenti a Kami no Micsi japán kifejezés is. A shintō gyökerei Japán őstörténetéig nyúlnak vissza. Legősibb és legalapvetőbb képzelete, a kami (szellem, istenség) ma is meghatározó eleme a japán vallási gondolkodásnak.

*magasságos mennybolt megtestesülése, az egész világmindenség fölé kell kerekednie.*²⁸

A shintō vallás alaptételei szerint a japán császárt Amaterasu napistennőtől származtatják; hatalmát istentől eredeztetik. Ezek a dogmák voltak a legfőbb eszmei alapjai az oktatásnak és a nevelésnek, amely azt célozta, hogy a tennō iránti hűség, odaadás és feltétlen engedelmesség jellemezze az emberek gondolkodását. A tennō és isteni eredetű hatalma tanítása szerint természetesnek tekinthető, hogy a japán nemzettség Isten kiválasztott népe, amely arra a feladatra hivatott, hogy a többi nép vezetője legyen, és az egyedül elképzelhető kormányzati berendezkedést, a császári hatalmat kiterjessze Ázsia népeire is.

Egy japán ember számára a két legfőbb társadalmi kötelék a család és az állam, melyek iránt példátlan ragaszkodással viseltetik. Az a megingathatatlan meggyőződés, hogy minden japán születésétől haláláig e két nagy társadalmi egységbe tartozik, és csak, mint ennek a tagja számíthat megbecsülésre, önmagában véve, mint egyén pedig értéktelen — forrása annak az áldozatkésztségnek, ami a japán embert arra ösztönzi, hogy szüntelenül családjá és hazája javán munkálkodjék és szükség esetén vérét is hajlandó legyen ontani e kettőnek becsületéért és tisztaságáért. Mindazon önfeláldozó és fanatikus katonai tettek, melyeket a világ megdöbbenéssel szemlélt, nem egyebek, mint a japán nép egységtudatának, és e tudatból fakadó roppant erejének bámulatra méltó teljesítményei. A hazaszeretet a japán népben azért olyan erős, mert a japán államot egy családként, míg a császárt e nagy család atyjának tekintik. Csak az a gyermek, aki fiatal korában szüleit tisztelte, és engedelmes volt, lehet később a császárnak és az államnak hű polgára.²⁹

A második világháború során a hadseregben úgynevezett „mindennapi emlékeztető lapokat” adtak ki a katonák számára, amelyeket század, vagy zászlóalj-sorakozókon egységesen, hangosan kellett felolvasni, sőt még a hadifogságban lévő katonák számára is naponta fenntartották ezt a gyakorlatot. A lapocska a fenti gondolatokat a következőképpen fogalmazta meg: „Nagy szerencsére olyan országban születünk, amelyhez hasonló nincs a világon. Nem lehet ennél nagyobb megtiszteltetés! Nem lehet nagyobb szerencse! Mélységes boldogság tölt el bennünket, hogy ennek a fényes kormányzatnak az áldásait élvezhetjük! Szilárdan él bennünk a tennō iránti hűség és a hazaszeretet érzése! Teljesítenünk kell kötelességünket, hogy megháláljuk a tennō nagylelkűségét!”³⁰

A japán hadsereg rendje nem tűrt semmiféle önálló gondolkodást a katonáktól, s az emberi életnek nem volt értéke. Agresszív és kegyetlen vezetési stílus uralta. A japán tisztek dogmává merevítették a katonák kötelességeit. Csak

²⁸ Kirchmann, Hans: Hirohito, a Tennō „Japán utolsó császára”. Bp.: Gondolat, 1990. p.57.

²⁹ Mezey István: Az igazi Japán. Bp.: Magyar Nippon Társaság, 1939. p.51.

³⁰ Siskin j. V. – Szapoznyikov V.G.: A távol-keleti győzelem. Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1978. p.25.

szabályzat és kötelességtudat, amelyet véres módon megköveteltek a beosztottaktól. Emberiességről nem tanultak. Egy mondatba foglalva így jellemezhető a katona helyes viselkedése: „A japán katona kötelessége a tennō iránti hűség és a feljebbvalók iránti teljes alázat.”³¹ Egy japán mondás szerint: „A katonai kötelesség nehéz teher, a halál könnyű hely.” Ez a mondás hűen jellemzi a harcos azon vallási eredetű felfogását, miszerint a harctéren becsületes halált halt katona lelke azonnal a mennyországba jut. Az elesett katonák emlékét vallásos tisztelet övezte, nevüket a templomokban kiemelt helyen elhelyezett táblákon örökítették meg, és ünnepélyes szertartás keretében a japán nemzet égi oltalmazóinak sorába iktatták. Mindehhez figyelembe kell venni, hogy a halál, az elmúlás a keleti vallási- és életfelfogás szerint közel sem tekinthető olyan szomorú, véglegességet jelentő eseménynek, mint az európai kultúrkörben. A shintō tanításaiból egyenesen következett, hogy a japán ember rendeltetése, életcélja a katonai szolgálat és a tennōért való hősi halál. Vagyis, szemben a dicsőséges ténnyel, kitüntető lehetőséggel, hogy egy katona a tennō szolgálatában veszíthette életét, bizony nagyon nehéz lehetett lelkileg feldolgozni a hadifogságba esett katonák ezreinek azt, hogy elvették tőlük életük megfelelő lezárásának lehetőségét.

A shintō tételei, azok magyarázatai — a hatalom isteni eredete, a terjeszkedés, mint eleve elrendeltetett küldetés, a hősök kultusza — jól körvonalazták a hadsereg központi szerepét a japán társadalomban és vezető helyét a birodalom politikai életének irányításában. A nagy háborúra történő felkészítés már az iskolapadban megkezdődött, ezt a célt szolgálták a nevelés elvei, de még a művészet is ennek volt alárendelve. A társadalom militarista szellemiségben történő nevelését szolgálta a katonai erényeket törvényként megfogalmazó „erkölcsi kódex”, a — korábban említett — bushidō, amelynek gyökerei Japán középkoráig nyúlnak vissza. Az Edo-kori békeidőszak beköszöntével a harcos felfogás végletekig letisztult formában, a bushidō szellemiségében tört felszínre. Legfontosabb alaptételei: a határtalan hűség, a halál kérdésének spirituális megközelítése és a kikezdhethetetlen erkölcs. Ezeket a ki nem mondott, le nem írt, legfeljebb a gondolatokban és a példaként szolgáló történetek tanulságaiban rejtő szabályokat az élet alkotta. Olyan íratlan lovagi erkölcsi szabályok formájában összegeződtek, amelyeket a bushiknak be kellett tartaniuk a mindennapi életben és hivatásuk gyakorlása közben.

A japán hadvezetés számára a budō értékeinek — mint életvitel és lelki hozzáállás — nacionalista eszközként való felhasználása nagyon eredményes volt. A katonai vezetés saját céljai szolgálatába állította a régi idők örökségét és mindezen bushidō értékeket követendő példaként tüntette fel. Minthogy az Edo-

³¹ Shimoda Seiji: A japán katona. Bp.: Kozmosz Könyvek, 1982. p.142.

korban a valódi harci cselekmények háttérbe szorultak, inkább egyes kiemelkedő képességű harcosok társadalmi szerepének intellektuális összetevője vált hangsúlyossá.

1716-ban Yamamoto Tsunetomo³² írta az első olyan szöveget, amely a bushidőt alkotó eszmerendszert összegzi. Ez volt a Hagakure³³. Ezt a művet amilyen dicsérték, éppoly sokan kritizálták is. A műnek jelentős szerepe volt abban, hogy felbátorította azt a japán fiatalságot, amely a háború utolsó, elkeseredett szakaszában ezzel a klasszikussá vált idézettel vállalták az önkéntes halált: „Rájöttem, hogy a bushidō a halálban gyökerezik”. Nevezték „az örülség filozófiájának” is, de például a legendás Mishima Yukio³⁴ „a túlradó szellem filozófiájának” hívta. Igaz, ő 1970-ben a Japán történelem utolsó seppukut elkövető személyisége volt. Az igazi szamuráj számára az a természetes, ha meghal — mondták korábban Japánban. A Hagakure a halál jelenségét, a halál elfogadásának módját tartja a legfontosabbnak, valamint az ember lelki viszonyulását a halálhoz. „Ha dönteni kell élet és halál között” — hangsúlyozza a mű — „az embernek habozás nélkül a halált kell választania.”

A cél természetesen nem az értelmetlen halál, hanem annak az állapotnak az elérése, amelyben az ember megszabadul minden halálfélelemtől. Ebben a kivételes lelkiállapotban megszűnik a félelem okozta cselekvésképtelenség, önsajnálát és mindennemű ragaszkodás — az igazi belső szabadság gátjai — így szinte paradox módon megnyílik előtte a halál elfogadásával járó tisztességes élet is.

Gyakran találkozunk a Hagakurében a halál filozófiájának másfajta kifejtésével is. A cél eléréséhez az kell, hogy „tisztává és egyszerűvé váljunk”, mert ez teszi lehetővé, hogy szívünket és lelkünket áldozzuk az ügyért az adott pillanatban. Ezt segíti továbbá a „mindennapi haláltudat” is, amely teljesen kiöli az önimádatot, így helyet teremt a célunk megvalósítását szolgáló őszinte, önzetlen törekvésnek.

A buddhista világszemlélet és életfelfogás, amely a konfucianizmus és a shintō mellett a japán néplélek kialakításában a legnagyobb szerepet játszotta, intuitív vallásbölcseletként hatott, és hat mind a mai napig.

A tiszta, sztoikus és magabiztos zen filozófia nagy hangsúlyt fektet a lelkierőre és a fegyelemre, a harcosok erényeire, akiknek figyelmüket semmi másra nem kell fordítaniuk, mint a csata elkeseredett küzdelmére. A Hagakure

³² Yamamoto Tsunetomo (1659-1719) – szamuráj, a Hagakure (1716) szerzője. Ez volt az első olyan szöveg, amely a bushidőt alkotó eszmerendszert részletezi.

³³ Hagakure –jelentése:ombok alatt megbúvó

³⁴ Mishima Yukio (1925-1970) – a 20. század egyik legtehetségesebbnek tartott japán írója. Magánhadseregének négy katonájával túsul ejtette a Japán Honvédelmi erők hadseregtábornokát. Miután a katonaságot sikertelenül felkelésre és a császári hatalom visszaállítására buzdította, másodmagával seppukut követett el.

azt mondja, hogy a halál karmaiban szabaduljunk meg minden kicsinyes fontolgatástól, önimádattól és kételytől. Az összes világi gondolattól való megszabadulás az elme tökéletes nyugalomához vezet – mondja a zen tanítás.

A Hagakure úgy festi le az ideális bushit, mint tiszteletteljes, komoly, nyugodt embert, aki önuralommal és szilárd elmével rendelkezik. Számtalan történet szól arról, hogy régebben hogyan hajtott valaki bátran végre seppukut. A Hagakure a békeidőben viszont azokat a bátor bushikat keresi, akik örömmel küzdenek meg a legnagyobb nehézségekkel is, és olyan erőteljes akaratot sugároznak önmagukból, amellyel hatni tudnak másokra.

A könyv értelmezése az adott kor társadalmi helyzetének és egyéb tényezőknek megfelelően időről időre változott. Kétségtelen azonban, hogy a halálra, a magabiztosságra, a bátorságra, az életerős tettekre, az erős személyiségre és akaratereire vonatkozó eszmék már az első olvasás után is kitörölhetetlenül megmaradnak az ember emlékezetében. A Hagakure sokak számára mind a mai napig él és rettenthetetlen életerőt sugároz.³⁵

S hogy ez az eszme a valóságban hogyan vert gyökeret a 20. század elejének erőtől duzzadó Japánjában, arról így ír egy korabeli magyar nyelvész, japán útja során szerzett benyomásait összegezve: „*A japániak nagyon jól tudják, hogy minden dicsőség és fény, amellyel nemzeti lobogójukat a világ közepévé akarják tenni, töméntelen áldozatba fog kerülni. Nekik nem pusztá szólam, hogy aki hazájáért halt, az nem halt meg; valamint az sem, hogy a diadalt nem az életben maradtak, hanem az elesettek vívták ki; s ezért boldogabb lehet az, aki elesett, mint az, aki békekötés után részt vesz a diadalmi ünnepségben. Ezeknek a tételeknek az igazságán úgyszólván nem is gondolkoznak, mert nem is annyira értik, mint érzik azokat. Öröklött érzelmeket és hangulatokat pedig nem lehet az emberből kitörölni. Ezért szerelmes a japáni nép a hősi halálba régi idők óta és ezért oly veszedelmes ma, mint ellenség. Aki nem akar előtte meghátrálni, annak tanulnia kell tőle.*”³⁶

A Kyūba no Michi³⁷, a Hagakure, valamint az általános kulturális alapok, amelyekből a bushidō fogalma formálódott, Japánban nem csak a bushik gondolkodási rendszerét határozták meg, hanem a közemberekét is. A bushidō, erkölcsstanában a shintō tisztaságkultusza, a buddhizmus egyszerűsége és a konfucianizmus pragmatikus etikája keveredett. Az eszme a Kamakura korszakban nyert önálló formát, az Edo bakufu³⁸ idejére pedig uralkodó ideológiává vált. A bushidō, mint az uralmon lévő katonai réteg erkölcsi törvényei elvileg csak a katonákra volt kötelező, bizonyos elemei azonban — mint például a

³⁵ Tsunetomo Yamamoto: Hagakure, A szamurájok kódexe. Bp.: Szent István Kiadó, 2000. pp.11-30.

³⁶ Pröhle Vilmos: Napkeletről. Bp.: Stádium Sajtóvállalat, 1922. pp.77-78.

³⁷ Kyūba no Michi – az íj és a ló útja, mint harci jártasság

³⁸ Bakufu – shōguni kormányzat

konfuciánus erkölcsi tanítás — az iskolákon keresztül más rétegekhez is eljutottak. Bizonyára ennek is köszönhető, hogy míg a görög-római bölcsőben ringatott európai társadalom jogi társadalomnak, a japán erkölcsi társadalomnak tűnik.³⁹

Nitobe Inazō⁴⁰ foglalta írásba a tényleges tanításokat, amelyek Bushidō címen ismertek. A könyv 1900-ban jelent meg angol nyelven, s érdekes módon japánul csak 1938-ban adták ki, mint az ideológiai nevelés eszközt. Bushidō (harcos útja) azon szabályok gyűjteménye, amelyeket a harcos osztály tagjainak szem előtt kellett tartania, miközben mindennapi életüket élték, vagy hivatásukat teljesítették. Ezen szabályok a nevelés alapjául szolgáltak, betartásuk kötelező érvényű volt. Korábban nem voltak tételesen megfogalmazva, inkább a történelem küzdelmes évszázadai természetesen módon termelték ki magukból, s mint valódi tettek és eleven törvény éltek a társadalomban.

A Bushidō forrásaiként tehát alapvetően meg kell említeni a buddhizmust, a shintőt és a konfuciánus gondolatokat. A buddhizmus, mely táplálja a sorsba vetett nyugodt bizalom érzését, az elkerülhetetlenbe való csendes beletörődést, a veszély vagy szerencsétlenség láttán tanúsított sztoikus önuralmat, az élet semmibevételének képességét és a halállal való barátságos viszonyt.

Amikor a kardvívómester látta, hogy tanítványa már minden lehetséges ismeretet elsajátított, a következő szavakkal szólt hozzá: „Ezen a ponton túl útmutatásaim másodlagosak a zen tanításaival szemben”. S valóban, a zen segítséget jelent, olyan emberi erőfeszítésre sarkall, amely arra irányul, hogy a gondolkodás meditációs eszközeivel túljussunk a szóbeli kifejezés határain.

A császár iránti hűség és a vallásos tisztelet, az ősök emlékének nagyfokú tisztelete a shintō által bekerül az emberek tudatába. Nem elsősorban morált közvetít, inkább az egyén nemzet-tudatát helyezi előtérbe, s a japán nemzet érzelmi életének két uralkodó vonását, a hazafiasságot és a hűséget táplálja. A szabatosan megfogalmazott erkölcsi elvek terén Konfucius tanításai szolgálnak bőséges forrásul a Bushidō számára. Az erkölcsi viszonylatrendszer gondosan kimunkált öt területe az úr és szolga, apa és fiú, férj és feleség, idősebb és fiatalabb testvér valamint barát és barát közötti kapcsolatok kérdésének kifejtése.

Konfucius mellett Mencius⁴¹ gyakorolt még óriási hatást a Bushidóra. Erőtéljes, sok esetben teljesen demokratikus elméletei nagy beleérző képességről tanúskodnak. Munkáit gyakran veszélyesnek és a fennálló társadalmi rendre nézve felforgatóknak tartották, mindazonáltal szavai mélyen bevésődtek a bushik szívébe.

³⁹ Kiglics István: Japán, múlt a holnapban. Bp.: Pszichoteam, 1989. pp.23-24.

⁴⁰ Nitobe Inazō (1862-1933) – agrónómus, pedagógus, író, politikus a Meiji- és Taisho-érában

⁴¹ Mencius (i. e. 371-289) – a konfuciánus iskola egyik legnagyobb hatású alakja volt, filozófiája Konfucius tanainak továbbgondolása. Vallotta az emberi természet eredendő jóságát

Konfucius és Mencius írásai alap-szöveggyűjteményként szolgáltak a fiatalok számára, azonban felhívták a figyelmet a túl sok elméleti munka veszélyeire is. Erőteljesen kifejezték, hogy az ismeret akkor válik igazi tudássá, ha beépül az ember gondolkodásmódjába és tükröződik jellemében. A bushidō valódi értékét ez jelenti, mint ahogy azt egy kínai filozófus is tömören összefoglalta: „Tudni és cselekedni egy és ugyanaz.”⁴²

Ismerve a bushidō forrásait, röviden összefoglalhatjuk az általa megfogalmazott értékeket úgy, mint: egyenes jellem (gishi) és igazságosság (giri), bátorság, állhatatosság, merészség, félelemnélküliség és lelki erő, jóindulat és együttérzés, udvariasság, igazmondás és őszinteség, becsület, a hűség kötelme, önuralom.

Japán, mai megítélését a világban nagyrészt a bushiknak köszönheti. Bár ők maguk elzárkóztak a néptömegektől, erkölcsi mércét állítottak fel számukra és személyes példamutatásukkal irányították őket, s az erények gyakorlásának önmagában való értékét hangsúlyozták. A japán intellektus és erkölcs közvetlenül vagy közvetve a Bushidō következménye, s ellenállhatatlan erőként mozgatja a nemzetet és az egyéneket.⁴³ Nem véletlen, hogy a keleti elme gyakran fordul a bushik és az ő becsületkódexük felé, ha a harcok eszményképét keresi. Ez nem csekély mértékben a japán történelem ezen időszakának romantikus értelmezése miatt van. Ám ha a bushidōt alkotó szavakból indulunk ki, akkor ez a konfliktushoz vezető ösvény, ahol győzelem és vereség várja az arra járókat.

A bushik számára a vereség ismeretlen fogalom volt. Harcmódorukat brutális céltudatosság jellemezte. A vezérelv, a lehetőségek minél hatékonyabb kihasználása és az ellenség megsemmisítése volt. Nem számított, hogy mindeközben megsérültél, vagy hogy veszteség ért, a küldetés teljesítése volt az elsődleges szempont. A bushi, mint nemesi-katonai társadalmi réteg, kiváltságos életét és magatartását szabályozó törvények, valamint a vallási tanítások képezték a modern császári hadseregben azt a szilárd alapot, melynek mentén a fegyelem és a végsőig tartó elszántság eszménye honolt. Ez a japán császári hadsereg katonájától — úgy, mint a középkori bushitól is — vak engedelmességet, halált megvető bátorságot, mindhalálig tartó helytállást követel.

Összefoglalva: ez a vallási, ideológiai, nacionalista és militarista eszmékből táplálkozó fanatizmus a japán társadalomban generációk hosszú sora alatt mélyen beépült a közgondolkodásba. Ez tette különösen kegyetlenné, alattomos-sá a japánok harci módszereit, hadviselését. A fanatizmustól fűtve vakon teljesítettek minden parancsot, képesek voltak minden szenvedést és nélkülözést elviselni, végsőig harcolni a legreménytelenebb helyzetekben is: „Harcolj az

⁴² Nitobe Inazō: bushidō. bp.: budo kiskönyvtár, 1998. pp.33-44.

⁴³ Nitobe Inazō: Bushidō. Bp.: Budo Kiskönyvtár, 1998. pp.162-171.

utolsó leheletéig, lehet, hogy az utolsó csapásod öli meg az ellenfeled!” Tették ezt még akkor is, amikor a háború számukra is teljesen egyértelműen látható módon végzetes fordulatot vett.

A bushidō szellemisége a legjobban letisztult módon, a maga iszonyatos valóságában a kamikaze⁴⁴ pilótáknál jelent meg, ahogy robbanóanyaggal megrakott repülőgépeikkel neki kellett repülniük a szövetséges hadihajóknak. A háború tűzpróbájában a kamikaze századoknál a régi szertartások ismét megelevenedtek: koccintás és vallási ceremónia a biztos halálba indulás előtt. A dicső halálra kiválasztott pilóták között volt olyan, aki két évnél (!) is többet várt arra a napra, amikor a végzetes felszállási parancsot megkapta. Ekkor feltették a kérdést, hogy hajlandó-e életét áldozni a császárért és a hazáért. Válaszul a porba kellett rajzolni egy kört, vagy keresztet. Jó jellemzi a magas fokú elhivatottságot, hogy száz emberből csak egy-kettő tagadta meg a felszállást.

A katonai-fasiszta diktatúra a császárság intézményébe burkolózva mindent e szellemiség kialakítása és megszilárdítása javára végzett. A haladó eszméket, szervezeteket könyörtelenül elnyomták. Ennek érdekében különféle militarista, fasiszta titkos és fél-legális társaságok, szervezetek alakultak, amelyek a hatalom által legitimálva behálózták az egész országot, ellenőrzésük alatt tartva a lakosságot.

A területi terjeszkedés létjogosultságának elfogadtatása és a magas fokú fegyelem megteremtése kiemelten fontossá tette a katonák erkölcsi nevelését, amely a tisztek legfontosabb feladata volt. A japán hadsereg ideológiai képzésének eredményességét jól jellemzi, hogy még Hitler öngyilkossága, a Wehrmacht veresége és a fasiszta Németország kapitulációja után is elszántan harcolt, melynek következtében az amerikai-ausztrál csapatok csak lépésről lépésre voltak képesek előrehaladni a csendes-óceáni szigetek dzsungel borította területein (lásd Békaugrás-hadművelet).

Végjáték, amikor már csak a lelkiező maradt

Annak ellenére, hogy a háborús tapasztalatok miatt megjelent a fegyelem egyfajta bomlása a japán hadseregben is, a fejekbe táplált ideológia még katonák millióinak adott tartást. Azoknál a katonáknál, akik viszontagságos, rendkívül nehéz terepen, sokszor a főerőktől elszigetelten vívott ütközetek, valamint a dzsungelben több hónapos „túlélőgyakorlat” után legyengülve, betegen, kelésekkel, fekélyekkel a testükön, és sokszor öntudatlanul kerültek az ellenség kezére, és váltak „szégyenteljes módon” hadifoglyokká, már közel sem volt ilyen egyszerű a kép-

⁴⁴ Kamikaze – jelentése isteni szél. Történelmi eseményre utal, eredetileg annak a tájfunnak a neve volt, amelyik 1281-ben elpusztította a Japánt megtámadó mongol hadiflottát.

let. Hadifogolytáboronként igen változó volt a fegyelmi helyzet. Voltak táborok, ahol a rangidős japán tiszt mini diktatúrát folytatott, de volt hely, ahol a fegyelem teljesen felbomlott, és az ausztrál, vagy amerikai „vendéglátók” tartottak rendet. Az ausztrál fogolytáborokban mindig megdöbbenek a helyi katonák azon, hogyan él tovább oly feltétlenül és szigorúan a katonai szabályzat a japán katonák körében. „A fegyverüket eldobták, de a lelkük az változatlan” — mondták.⁴⁵

A fronthehelyzet tekintetében 1944 őszére vált végleg világossá, hogy Japán veresége elkerülhetetlen, az egész csak idő kérdése. A háború pillanatnyi állása szerint ekkorra már a legtöbb japán katona is egyetértett azzal a nézettel, hogy az ellenség hatalmas tartalékaival csak a japánok lelkierejét lehet szembeállítani. A flottát szétverték a Fülöp-szigetek mellett lezajló tengeri csatában, a légierő magát Japánt sem volt képes megvédeni, a városok állandóan ki voltak téve a szőnyegbombázásnak. A szövetséges haderő egyre jobban összpontosított a térségre. Japán a blokád miatt képtelen volt szükségleteit a déli tengerekről kielégíteni, és kénytelen volt csökkenteni a haditermelést. Ekkorra a szovjet hadsereg elérte Berlint. A szigeteken a japán egységek helyzete reménytelenné vált.⁴⁶

Japán számára nem volt kiút, hiszen megfosztották minden nyersanyagforrásától, a szövetséges légierő és hadi tengerészet pedig elvágott minden utánpótlási útvonalat. Az amerikai nehézbombázók módszeres alapossággal rombolták szét a szigetország iparát és városait, a felszíni flottát pedig szinte teljesen megsemmisítették. Valószínűsíthető tehát, hogy Japán tisztán gazdasági okokból is mindenképp megadásra kényszerült volna, függetlenül attól, hogy a szövetségesek ténylegesen partra szállnak-e, vagy csak a blokád és a bombázásokat folytatják.⁴⁷

A kapituláció előtt néhány héttel, két japán katona közt történt beszélgetés jól szemlélteti, hogy a körülményekkel mit sem törődő vak elszántság milyen sajátosan torzította a gondolkodásmódot: „*A szárazföldi erőket még nem vetették be — jelentette ki Takano. A mi szárazföldi csapataink állnak Japánban, Kinában, Koreában, Mandzsúriában — mindenütt. Ha partra szállnak is a szövetségesek Japánban, a csapatokat hamar át lehet dobni, a közelben vannak. Tegyük föl, hogy a szárazföldi csapatok öt évig is kitartanak. Végül azonban egész Japánt körülfogják, kimerülnek az élelmiszer- és árutartalékok. Mi lesz akkor velünk a szigeten? Mi történik? Hogy gondolja főtörzsőrmester úr?*

— *Akkor a japánok hősi halált halnak.*

— *Az egész nép?*

⁴⁵ Shimoda Seiji: A japán katona. Bp.: Kozmosz Könyvek, 1982. p.32.

⁴⁶ Shimoda Seiji: A japán katona. Bp.: Kozmosz Könyvek, 1982. p.136.

⁴⁷ www.mult-kor.hu

— *Természetesen. Bár biztosan akad, aki behódol az ellenségnek. De nem lesznek sokan. A többség meghal a katonasággal együtt.*

— *Tehát Japánt, Yamato népét letörlik a föld felszínéről?*

— *Szerintem Japán számára a háborús vereség a halállal egyenértékű.*⁴⁸

Az amerikaiak tudták, hogy a japánok egy szárazföldi offenzíva során szemtől-szembe a végsőkig ki fognak tartani, és mérlegelve a várható több százezres polgári és katonai veszteséget, döntöttek az elrettentés új formájáról, az atombomba bevetéséről. 1945. július 26-án az USA, Nagy-Britannia és Kína Potsdamból felszólította Japánt a fegyverletételre. Az amerikai és angol politikai vezetők ekkor már tudtak az atombomba sikeres kipróbálásáról, és megegyeztek annak bevetéséről, ha Japán elutasítja a felhívást. Nehéz dolguk volt, ugyanis nem csak szervezeten kívánták felszámolni a japán hadsereget, hanem célként fogalmazták meg, hogy a kialakult eszmét is kiirtsák az emberek tudatából. Ezen kívül a hadiipar felszámolását és a háborús bűnösök felelősségre vonását is követelték.

Mindehhez ismerni kell a háború végéig tartó Japán államrendszer igen sajátos gondolkodását, miszerint a háború felelőssége a tennő, az Isten földi megtestesülése által annak halhatatlan őseire száll át, tulajdonképpen senki sem marad, akinek a valódi felelősséget viselnie kellene. A képletes „felelőség átruházás” ellenére szégyenérzetből, vagy a valós tettekkel való szembenézés elkerülése miatt a japán hadsereg néhány vezetője sietett öngyilkossággal befejezni életét, miután híre jött, hogy a szövetségesek Potsdamban határozatot hoztak a háborús bűnösök felelősségre vonásáról.

A vereség elkerülhetetlenségének felismerése fokozatosan terjedt a nép körében is, és ennek a sajtó is hangot adott. Az államhatalom mindezek ellenére szilárdnak mutatkozott, s a terror ereje elrettentette az embereket, még a Szovjetunió 1945. augusztus 8-án történt Japán elleni hadba lépésekor is attól, hogy háborúellenes megmozdulásokba kezdjenek. Az embereknek észre kellett azonban venniük, hogy ez az erős hatalom most kártyavárként omlik össze, bár a lelkekben még szilárdan tartották magukat a militarista Japánt éltető doktrínák. Éppen ezért a katonaság még mindig készen állt arra, hogy eleget tegyen Anami Korechika tábornok, a Japán Birodalom hadügyminisztere 1945. augusztus 9-i felszólításának: *„A végsőkig kell megvívni az istenek földjének védelmében a szent háborút, engesztelhetetlenül kell harcolni még akkor is, ha a földet kell harapdálni, a füvet enni, és a csupasz földön háltni. A halálban az élet rejlik — erre tanít minket a nagy Nanko.*”⁴⁹

⁴⁸ Shimoda Seiji: A japán katona. Bp.: Kozmosz Könyvek, 1982. p.107.

⁴⁹ Siskin J. V. – Szapozsnyikov V.G.: A távol-keleti győzelem. Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1978. p.129. Nanko – a japán hősi eposzok hallhatatlan alakja, aki hétszer halt meg és mindig újjászületett, hogy hazáját szolgálja.

Japánban háború és béke kérdésének eldöntése formálisan egyetlen személy, Hirohito császár kezébe összpontosult. A császár már június végén elküldte a Japánnal szemben akkor még semleges Moszkvába rokonát, Konoe Fumimaro herceget. A japán küldöttség a következő üzenetet vitte: „*Csak egy föltételünk van: a tennō maradhasson a trónon. Egyébként mi Japánban mindent megte-
szünk, amit az amerikaiak akarnak.*” Az amerikai kódfejtők már a háború elején feltörték a japán kódokat, így a hírszerzés értesült a moszkvai útról és az üzenetről is. Valami oknál fogva azonban Truman elnököt erről nem értesítették.

Japánt a háborúban az elméletileg mindenható, de ambiciózusnak egyáltalán nem mondható tennō mellett egy hat fős kabinet irányította. Augusztus elején e hat emberből három voksolt a feltétel nélküli megadásra és három a további „pozíciójavító” küzdelemre. Ezeken az arányokon az atomcsapás sem változtatt. A végső szót tehát Hirohitonak kellett kimondania. Döntésében kétségkívül siettette őt Hirosima és Nagaszaki elpusztítása, az az érv azonban csak fenntartásokkal tekinthető helytállónak, hogy a háborút az atomfegyver bevetésének köszönhetően sikerült csak befejezni.⁵⁰

Amikor a tennō egy kormányülésen bejelenti, hogy elfogadja a szövetséges hatalmak potsdami nyilatkozatát és augusztus 14-ével be kell szüntetni a fegyveres harcot, az elvakult, militarista katonai vezetés egy csoportja puccsot készített elő. Anami tábornok néhány miniszter társával, több tábornokkal és vezérkari tiszttel a tennō nevében és oltalma alatt magához akarta ragadni a hatalmat, hogy az augusztus 9-i felhívásának értelmében a végsőig folytassa a háborút. A puccs meghiúsult.

A japán hadsereg a kapituláció híréért is tudta nehezen elfogadni, mert ekkor még jelentős erők voltak a hátszágban, és megmaradt a hadsereg törzskara is. A japán főerők a kontinensen állomásoztak, komoly támadás nem volt, az ellenség a japán szigeteken még nem szállt partra. A hadsereg álláspontját az alábbi két magas rangú katonai vezető által írt távirat is jól jellemzi. A déli hadseregcsoporthoz főparancsnok Terauchi marsall írta: „*Az ország számára sorsdöntő őszön bátorkodom kifejezni a véleményem. A mostani helyzet egészen más, mint a háború kezdetén volt. Összeomlottak a szent háború győzelmébe vetett reményeink, és az a kérdés, alávessük-e magunkat az ellenség által diktált rendnek. Aggódunk, meg tudjuk-e védeni államrendünket és területi egységünket. Ki garantálja, hogy megtarthatjuk államunk területét? A déli hadseregcsoporthoz főparancsnoksága a 61. számú távirat szellemében süksége-
snek tartja az ellenség ajánlatának visszautasítását. Mozgósítva az egész nép erejét, folytassuk a szent háborút.*” A Kínában állomásozó expedíciós hadsereg parancsnokságának hasonló hangvételű a távirata: „*Nehéz elviselni az*

⁵⁰ www.mult-kor.hu

államrendet és Japán egységét fenyegető veszélyt. Meggyőződésünk, hogy az ellenség sikeres támadása és az ország belső nehézségei ellenére a japán hadsereg kész hősi halált halni, de nem adja föl a háború célkitűzését. Mély hűség tölt el a hazám iránt, ezért bátorkodom kifejteni a véleményem, és remélem, kellő eltökéltséggel fogadják."⁵¹

Ez, a tényeket figyelmen kívül hagyó fanatizmus csupán az említett fél évszázad alatt óriási szenvedést okozott Ázsia számos népének, s milliós veszteségek után Japánnak a második világháborúban elszenvedett — a japán népet ideológiailag és fizikailag — megsemmisítő katonai vereségéhez vezetett, és mindezek felett atomhalált hozott Hiroshima és Nagaszaki civil lakosaira.

1945. augusztus 10-én a szövetséges hadseregek megkapták a japán kormány határozatát, miszerint Japán elfogadja a potsdami deklarációt, azonban egy kikötésük van, ismerjék el a császár jogát az ország vezetéséhez. A tennō augusztus 14-ével elrendelte a feltétel nélküli fegyverletételt. Ennek ellenére számos katonai egység még ezután is folytatta a harcot, mivel a fegyverletételről szóló parancs nem jutott el azonnal hozzájuk. A japán csapatok Mandzsúria és Korea területén augusztus 28-án, Dél-Szahalin és a Kuril-szigeteken pedig szeptember 2-án szüntették be a harcot a szovjet csapatokkal szemben. A Kínában és Indokínában harcoló egymilliós japán hadsereg hivatalosan szeptember 9-én Nankingban kapitulált Csang Kaj-sek nemzeti erőinek.

A Japán városok sorozatos bombázásai és a két atomtámadás után Japán ténylegesen elfogadta a feltétel nélküli fegyverletételt, és szeptember 2-án a Tokiói-öbölben horgonyzó Missouri csatahajó fedélzetén aláírták a békeszerződést, mely véget vetett a hat éve tartó világégésnek. Azóta történészek, politikusok között mind a mai napig nem zárult le a vita arról, hogy valóban szükség volt-e az atomcsapásra.

A japán katonák tevékenysége során a meghódított területeken életüket vesztő civil lakosság óriási száma talán a császári hadsereg elvi alapjait átható agresszív jelleg, valamint az egyes katonák személyes kegyetlenkedései miatt kapott oly nagy hangsúlyt. Gondoljunk azonban bele, hogy a szövetséges haderő bombázásai következtében csak Tokióban 80-120 000, míg a két atomtámadás Hirosimában 130 000, Nagaszakiban 70 000 civil áldozatot követelt.⁵²

Az elrettentő, az japán állami vezetést végső döntésre kényszerítő szövetséges bombázások, még ha személytelen módon is, de a japán katonák rémtetteivel összemérhető emberáldozatot követeltek a második világháborúban a civil lakosságtól. A nagyrészt fanatikus katonaság kivételével a háború befejezésének idején a japán nép megérti az új politikai és társadalmi helyzetet, és elfogadja a változás szükségességét. Külön érdekességnek tekinthető, hogy a

⁵¹ Shimoda Seiji: A japán katona. Bp.: Kozmosz Könyvek, 1982. p.156.

⁵² Ezek hozzávetőleges adatok, a tényleges áldozatok pontos számát nem lehet megállapítani.

kíméletlen katonai rezsim által megkövetelt fegyelem és gondolkodás nélküli parancsvégrehajtás szellemisége, a japán nép felsőbbrendűsége, legyőzhetlensége és az utolsó leheletig való harc kialakított eszményképe, a tennō fegyverletételre vonatkozó parancsa pillanatában milyen sokszerű belső konfliktust okozott a katonák és a civil lakosok körében. Az a pillanat, amikor japán népe a történelem során először meghallotta Amaterasu napistennő 124. ivadékának, a shintō államvallás legfőbb papjának, a japán nemzet uralkodójának hangját, teljesen váratlanul érte és lebénította az embereket. A tennō ekkor avatkozott be életében másodszor és utoljára közvetlenül a Japán politikába. Ebben a helyzetben igazán senki sem tudta, hogy mi vár az országra a háború után.

A japán katonák közül valószínűleg a fogolytáborok lakói értesültek először a Potsdamban történt megállapodásról, amelyben számukra a legnagyobb hatást kiváltó rész szerint Japán teljes demilitarizációt hajt végre, és a családjukhoz visszatérő katonák békés termelőmunkát fognak végezni. Ezek a katonák nem értették, hogy az ország újjáépítése hogyan lehetséges erős hadsereg nélkül. Valójában a japán katonák igazán akkor veszítették el a tartásukat, amikor a kapituláció híre és tartalma eljutott hozzájuk. A katonák a kapitulációt, a feltétel nélküli megadást nem tudták kezelni, ők ezzel a lehetőséggel nem számoltak. Az, hogy nincs többé japán hadsereg és a tennō kijelentése saját közönséges halandó voltáról, alapjaiban rengette meg a maradék hitet is bennük. A legtöbben ekkor már a mindennapi sorakozó alkalmával meg sem hajoltak a császári ház tiszteletére. A potsdami deklaráció feltételei szerinti fegyverletétel során szembekerültek azzal a feloldhatatlan konfliktussal is a lelkükben, hogy ez a szégyenteljes aktus meggyalázza az ázsiai- és csendes-óceáni térségben hősi halált halt sok százezer japán katona emlékét és családját.

Konszolidáció

Az események: a potsdami deklaráció, majd Japán fegyverletétele után felgyorsultak. A japán szárazföldi főparancsnokság, a szárazföldi haderő és a flotta föloszlott, az ország korábbi vezetőinek egy részét háborús bűnösneként letartóztatták, Japánban megtiltották mindenféle militarista propagandát és képzést, törvényt hoztak a védelmi erők megszervezéséről, az állam biztonságáról, föloszlatták a politikai rendőrséget, kiengedték a politikai foglyokat. A fegyverletétel után nyugaton újságcikkek és rádiónyilatkozatok foglalkoztak Japán és népe érthetetlen szellemével, ahogy a kapitulációról tudomást szerezve japán emberek százai a császári palota előtt követtek el öngyilkosságot. Nagy vita folyt arról, hogy megmarad-e a császári rendszer, vagy fölszámolják. Míg az angol hatóságok meg akarták őrizni a monarchiát Japánban, addig az amerikaiak

kiálltak a „köztársasági rendszert kívánó japán közvélemény mellett”.⁵³ Az amerikaiak a háború végeztével demokratikus reformokat hajtottak végre, s mélyen elválták a militarizmus gyökereit. A múlt felszámolásához hozzátartozott a budō gyakorlásának teljes tilalma is, mivel azt a megszálló amerikai hatóság (SCAP – Supreme Commander for the Allied Powers) a militarizmus egyik megnyilvánulásának és a nacionalista érzelmeket felkorbácsoló eszköznek tekintett. Ez alól békés volta miatt egyedül az aikidō⁵⁴ volt kivétel.

Elsősorban ezen változások miatt, már nem kellett számítaniuk hazatérve a japán foglyoknak arra, hogy ellenük eljárást folytatnak le. Természetesen háborús bűnösöként szigorúan megbüntették azokat, akik a háború során elkövetett kegyetlenkedésekért, illetve a japán táborok foglyaival történő embertelen bánásmódért felelősek voltak.

Miután Douglas MacArthur tábornok vezette amerikai adminisztráció Japánban megszilárdította a rendet, vezetése által megindult a termelőmunka és a háborús pusztítás szervezett felszámolása, már nagyobb figyelmet tudott fordítani a japán háborús bűnösök felkutatására és felelősségre vonására. A feladat igen nagy nehézségekkel járt, ugyanis — mint ahogy Edward Drea hadtörténész egy esszéjében arról ír — a japán kormány az 1945. augusztus 10-én a szövetségesek felé bejelentett fegyverszünet, és az amerikai csapatok 1945. augusztus 28-ai megérkezése között számos kulcsfontosságú dokumentumot megsemmisített. A pusztítás akkora volt, hogy a japán táviratok nagy része csupán angol fordításban van meg, mivel az Egyesült Államok meg tudta fejteni a japán hadi kommunikáció rejtjeleit. Az elsődleges források hiánya a korszak mély elemzését is jelentősen megnehezíti.

A japán háborús tetteket, és bűnösöket feltáró vizsgálat 1945 decemberében megkezdődött, melynek során megkerülhetetlen kérdésként merült fel Hirohito felelőssége is. A háború ugyanis Kōdō, a császár útja volt. A tennō valójában háborús uszító, háborús bűnös volt, ahogyan azt 1988 őszén a haldokló császár előtt skandálták az utcai tüntetők, vagy inkább csak eszköz volt a politikai hatalmat kisajátító katonaság kezében? Végül Hirohitot nem állították törvényszék elé. Érdekes, hogy a császár felelősségének kérdése a háború végén Japánban sokkal nagyobb indulatokat váltott ki, mint külföldön. Ezek a hangok természetesen a tennō halálakor ismét felerősödtek.⁵⁵

A Newsweek magazin tudósítója, Bernhard Krisher 1975-ben, amerikai utazása előtt interjút készíthetett Őfelségével. Az újságíró többek között azt a „tiszteletteljes kérdést” intézte a császárhoz, milyen szerepet játszott a második világháborúban. A válasz így hangzott: „Nem hiszem, hogy más szerepem lett

⁵³ Shimoda Seiji: A japán katona. Bp.: Kozmosz Könyvek, 1982. p.167.

⁵⁴ Aikidō – harmóniára törekvő harcművészet, alapítója Ueshiba Morihei (1883-1969)

⁵⁵ www.mult-kor.hu

volna a háború előtt, mint a háború után. Érzésem szerint mindig szigorúan tartottam magam az alkotmányhoz.”⁵⁶ Mindenesetre Hirohito ártatlanságával, illetve pozíciójának fenntartásával kapcsolatban több mértékadó személy is nyilatkozatot tett. Többek között Sir William Flood Webb, aki a távol-keleti nemzetközi katonai törvényszék tizenegy bírójának egyike volt, így emlékezik: „Demokratikus kormányok szövetsége szemében furcsának tetszik, hogy sok élet feláldozásával és nagy anyagi ráfordítással háborúban küzd egy autokratikus kormány ellen, majd azután a kormány élén álló autokratát megtartja vezető pozíciójában. Hirohito azonban nemcsak egy személy volt, hanem jelkép. Akármilyen bűnös is volt személy szerint, mégiscsak egész nemzetének szellemét testesítette meg. 1945-ben a japánok többsége, vallásos meggyőződéseik részeként, való igaznak hitte, hogy Japán és császára elválaszthatatlan egymástól, együtt kell élniük és halniuk.” Külön érdekesség, hogy maga MacArthur tábornok is a császár büntetőjogi felelősségre vonása ellen lépett fel. Ez nagyrészt annak is köszönhető volt, hogy Hirohito teljes mértékben együttműködött és ténylegesen is kiszolgáltatta magát az amerikai adminisztrációnak.

Szembenézés a múlttal

A háborús múlt, a kegyetlen ideológiai örökség, a múlttal való szembenézés mind a mai napig kísérti a japán embereket, ha a környező országokba látogatnak üzleti, vagy magán célból, vagy ha esetleg vegyes házasságot kötnek. Magának a japán államnak is kétszer meg kell fontolnia minden külpolitikai lépését, történelmi megnyilatkozásait, ugyanis a csendes-óceáni térség országai — elsősorban Kína és Dél-Korea — két generáción túl is rendkívül érzékeny az elszennvedett sérelmek miatt.

Japán aktuális vezetői minden fórumon kötelességüknek érzik kifejezni a múlt iránti megbánásukat: „Japán soha többet ne kezdjen háborút” – fejezte ki óhaját Hirohito fia, Akihito japán császár Tokióban. Az uralkodó a tokiói császári palota mellett lévő Budōkan csarnokban mintegy hétezer alattvalója előtt jelentette ki: reméli, a háború pusztítása soha többet nem ismétlődik meg. „Mind a japánnal együtt siratom mindazokat, akik a csatamezőn estek el, és akik a háború borzalmában veszítették életüket” — fűzte hozzá a császár. Akihito beszéde előtt nem sokkal Koizumi Junichirō japán miniszterelnök bocsánatot kért a szigetország második világháborús ázsiai gyarmatosításaiért és hódításaiért, megígérve, hogy Japán soha nem feledi el a háború „szörnyű tanulságait”. Koizumi Japán második világháborús vereségének 60. évfordulóján Tokióban

⁵⁶ Kirchmann, Hans: Hirohito, a Tennó „Japán utolsó császára”. Bp.: Gondolat, 1990. p.41.

nyilvánosságra hozott közleményében követte meg a szigetország szomszédjait. A japán kormányfő, aki már másodszor kért bocsánatot a felkelő nap országának hadserege által okozott fájdalmakért, a közleményben hangsúlyozta: mélyen elgondolkodtatja és szívből jövő fájdalommal tölti el az a szenvedés, amelyet Japán okozott a második világháború alatt a térségben. Koizumi 2005 áprilisában, az ázsiai országok jakartai csúcsértekezletén már szintén bocsánatot kért az Ázsia országaitól remélve, hogy ezzel sikerül lecsillapítania az akkori Kínában zajló japánellenes megmozdulások hevét. Kellett ezt tennie azért is, mert Koizumi évente ismétlődő októberi látogatásai a japán militarizmus jelképének tekintett Yasukuni-szentélyben, komoly feszültséget okoztak Tokió és Peking, illetve Tokió és Szöul viszonyában. Miután Kína és Dél-Korea ismételten bírálta a kormányfő látogatásait, 355 alsóházi, többségében a kormányzó Liberális Demokrata Párt (LDP) képviselője által aláírt nyilatkozatot tettek közzé, miszerint tiltakoznak a belügyekbe való beavatkozás ellen. Meg kell említeni, hogy Koizumi a nyilvánosság előtt ígéretet tett a látogatásra, amely a háború lezárásának 60. évfordulójára emlékezve különösen nagy hangsúlyt kapott. Ugyanakkor olyan ellenzéki és kormánypárti nyilatkozatok is elhangoztak, amelyek az újjáéledő nacionalizmus veszélyeire hívták fel a figyelmet.

Az ideológia továbbélése valóban olyan erős, hogy a fent nevezett shintō szentély — amely 2,5 millió japán háborús halottnak állít emléket, köztük 14 elítélt és kivégzett háborús bűnösnek, így Tōjō Hideki néhai miniszterelnöknek is — tömegesen látogatott zarándokhely.

Japán az 1945 és 1952 közti amerikai megszállás alatt kihirdetett oktatási kerettörvényt megújítandó, a 2005-ös oktatási reformon belül, a hazafiság oktatásának kérdését is kiemelte, ami 1945 óta tabutémának számított. Az új japán oktatási törvény definíciója szerint a hazafiság a hagyományok és a kultúra tiszteletét, illetve a japán felemelkedéshez, valamint a nemzetközi békéhez és fejlődéshez hozzájáruló japán nemzet és föld iránti szeretetet jelenti. A vitatott reform megosztotta a japán közvéleményt, és kiváltotta a baloldali szervezetek bírálatát. A pedagógusok szakszervezete szerint a hazafiság iskolai tanrendbe való beillesztése a múlt századi birodalmi Japánra emlékeztet.⁵⁷

A második világháború után az üzleti világ vette át a japán emberek életének irányítását, és ők is meglovagolták az örökül kapott eszméket. A vezetők az alkalmazottaktól feltétlen hűséget vártak el, és meg is kapták azt. Japán ma is sajátos keveréke a réginek és az újnak, a hagyományosnak és a modernnek. A háború utáni időszak mindent feledtetni akart, ami a múlthoz kötődött és az ősi szabályok látszólag feledésbe merültek. De felnőtt a háború után egy új generáció, aki megpróbálja feleleveníteni és újraértelmezni hagyományait.

⁵⁷ www.mult-kor.hu

Korunk társadalmával nagyon nehéz a bushidō szellemiségét megértetni, hiszen a történelmi kor körülményeinek kényszerítő ereje nincs jelen. A bátorság alatt ma mást értünk, minthogy a mai fanatizmus is messze van a középkori bushik elszántságától. Ennek ellenére a mai kor embere eme kincsestárból bátorságot, az egyéni út megtalálásának képességét, eltökéltséget és hagyománytiszteletet kaphat. Ez a szellemiség olyan örökség, amelyet minden kor újra felfedez magának. Az átalakulóban lévő Japán a múltba tekint, hogy megtalálja a jövőbe vezető utat.

Befejezés

A mai Japán, mint a világ egyik vezető gazdasági hatalma többször kifejezte megbánását történelmi tettei miatt. A mai japán emberek nem vethetők meg elődeik gondolkodása, és az általuk elkövetett bűnök miatt, azonban sokkal nagyobb felelősséggel tartoznak cselekedeteikkel a jelennek.

Éppúgy, mint Németországban, a szélsőjobb megnyilvánulásait Japánban is államilag azonnal elítélik. Ne felejtjük el azonban, hogy Japán különleges helyzetben van a tekintetben, hogy a dühödt katonai vezetés saját népe történelmi múltját forgatta ki, saját önös, pusztító érdekei érvényesítéséért, és a konfliktus, ami a japán emberek lelkében van, ezért oldható fel olyan nehezen. Annak ellenére, hogy sokan visszaéltek a budō hagyománnyal, a kor, ahol a bushik éltek, a tiszta szellemiség és becsület kora volt. A japán nép, a japán emberek tudatát generációkon át formáló, gondolkodását meghatározó eszmerendszer hatása tehát napjainkig ható erővel bír. Noha Japán fegyveres konfliktusba azóta sem keveredett — sőt alkotmánya szerint nem is keveredhet — a társadalom többségét kitevő konzervatív érzelmű réteg lélekben nem fejezte be a háborút. Azok a japán öregemberek, akik annak idején túléltek a csendes-óceáni csaták poklát, még ma is elsírják magukat, ha bajtársaikról és az elveszített háborúról esik szó. S gondoljunk arra, hogy a fülöp-szigeteki dzsungelben, 1974 márciusában megtalált egykori császári altisztet, Hirō Onoda hadnagyot nemzeti hősnak kijáró fogadtatásban részesítették. A katona, mivel nem értesült a háború befejezéséről, fegyverletételi parancs hiányában továbbra is a császári hadsereg harcoló katonájának tekintette magát. Az idős katonát csak úgy sikerült megadásra bírni, hogy odaszállították volt parancsnokát, aki személyesen szólította fel erre és közölte vele, hogy a háború véget ért. Az esetből számtalan következtetés vonható le, de az idős katona kitartása, lojalitása és erkölcsisége az, ami jellemzi a japán társadalmat ma is, és magyarázza Japán békés úton kivívott pozícióját a világban.

Felhasznált irodalom

1. Buruma, Ian: A modern Japán. Bp.: Európa Könyvkiadó, 2006.
2. Ferber Katalin: A japán gazdasági és társadalmi modernizáció kérdéséhez, Japanológiai körkép. Bp.: ELTE Eötvös Kiadó, 2007.
3. Kiglics István: Japán, múlt a holnapban. Bp.: Pszichoteam, 1989.
4. Kirchmann, Hans: Hirohito, a Tennó „Japán utolsó császára”. Bp.: Gondolat, 1990.
5. Kiyokazu Maebayashi: Technika lélek és test a budó kultúrában. In. Budo Kulturális Fórum konferencia kiadvány, 2002.
6. Mezey István: Az igazi Japán. Bp.: Magyar Nippon Társaság, 1939.
7. Nitobe Inazō: Bushidō. Bp.: Budo Kiskönyvtár, 1998.
8. Pröhle Vilmos: Napkeletről. Bp.: Stádium Sajtóvállalat, 1922.
9. Shimoda Seiji: A japán katona. Bp.: Kozmosz Könyvek, 1982.
10. Siskin J. V. – Szapozsnyikov V.G.: A távol-keleti győzelem. Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1978.
11. Tsunetomo Yamamoto: Hagakure, A szamurájok kódexe. Bp.: Szenszár Kiadó, 2000.
12. www.mult-kor.hu